

2. Кобзева. Семантические проблемы анализа политической метафоры. И.М. Кобзева // Вестник Московского университета. Сер. Филология. – 2001. – № 6. – С. 132–149.
3. Хохлачева И.В. Политическая метафора как один из способов языковой манипуляции (на основе материалов политических партий в период предвыборной кампании). – Режим доступа: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology-411/linguistics-and-foreign-languages-in-the-world-today-411/10715-411-0365>
4. Французский философ: у современных французов нет ни единого представления об Украине. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://txt.rus.newsru.ua/ukraine/23feb2013/paul_thibaud.html
5. Украина эпохи Януковича в зеркале мировой прессы. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.fundgp.com/ru/events/news/713/>
6. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры – М.: Прогресс, 1990. – С. 387–416.

УДК 811.161.2:159.922.1

ЗООНИМИ В ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ

Шевченко А.М., к. пед. н., доцент

Євпаторійський інститут соціальних наук РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)

У статті розглядаються основні напрями сучасних досліджень з проблеми вивчення зоонімів у гендерному аспекті. До кожної одиниці визначається гендерна референція – фемінна, маскулінна.

Ключові слова: гендер, зоонім, зооморфізм, гендерна референція, гендерний стереотип, маскуліність, фемінність.

Шевченко А.М. ЗООНИМЫ В ГЕНДЕРНОМ АСПЕКТЕ / Евпаторийский институт социальных наук РВУЗ «Крымский гуманитарный университет» (г. Ялта), Украина

В статье рассмотрены основные направления современных исследований по проблеме изучения зоонимов в гендерном аспекте. Для каждой единицы определяется гендерная референция – фемининная, маскулинная.

Ключевые слова: гендер, зооним, зооморфизм, гендерная референция, гендерный стереотип, маскулинность, феминность.

Shevchenko A.M. ZOON IN GENDER REFERENCE / Yevpatorian institute of social sciences RHS «Crimean Humanitarian university» (Yalta), Ukraine

The article consideration of the main directions of current research on learning zoonyms a gender perspective. For each unit is determined by the gender reference – feminine, masculine.

Keywords: gender, zoon, zoomorphism, gender reference, gender stereotype, masculine, feminine.,

У сфері сучасної лінгвістики активізуються дослідження лексики з урахуванням гендерних процесів. Одним із напрямків сучасного мовознавства є лінгвокультурологія, яка займається вивченням взаємозв'язків мови й культури, особливостей вияву в мові культури народу. Саме в категоріях та одиницях мови відображається спосіб організації об'єктивної дійсності й особливості її сприйняття певним колективом. Людина у мові закріплює й зберігає результати пізнання об'єктивної дійсності, з покоління в покоління передає набутий досвід і знання. Через мову вона сама збагачується досвідом інших.

Проблемою моделювання зооморфізмів у російській мові займалися Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, В.Н. Телія, але, незважаючи на велику лінгвістичну продуктивність зооморфізмів, існує невелика кількість праць, присвячених темі використання висловлювань з назвами тварин, зокрема в гендерному аспекті.

Гендерні дослідження в сучасній лінгвістиці проводяться в рамках різних напрямів: вивчення репрезентацій гендера в системі мови – лексиці, фразеології, фонології (А. Артемова, А. Григорян, І. Зикова, Р. Лакофф, Г. Слишкін, Д. Таннен, В. Телія), граматиці (В. Виноградов, Д. Маккей, С. Міллер, В. Пилайкіна), гендерний фактор у лексикографії (О. Васькова, Ю. Вишнякова, М. Колесникова, М. Сергєєва); гендерна специфіка вербальної і невербальної комунікативної поведінки (Ф. Карташкова, Г. Крейдлин, І. Стернин, Дж. Холмс); відзеркалення гендерних стереотипів в рекламі шлюбних оголошень (М. Городникова, І. Гусейнова, О. Милосердова, Л. Полубиченко, М. Томська); Інтернеті (Т. Захарова); ЗМІ (Г. Двинянінова, А. Кириліна, І Серова), художньому тексті (Т. Гречушнікова, Г. Іванченко, Н. Фатєєва). Особливий інтерес представляють гендерні дослідження в рамках лексичної підсистеми мови, оскільки саме ця підсистема найбільш сприйнятлива до дії соціальних чинників.

У ході аналізу проблеми гендерного дослідження у лінгвістиці виявлено, що лексичні одиниці не тільки відображають навколишній світ, а й інтерпретують його, є засобом репрезентації гендерних концептів маскулінності та фемінності, створюють особливий світ, у якому живе людина, стереотипи, які вона успадковує й якими програмується її життя.

Метою дослідження є вивчення зоонімів, що функціонують в українській мові, з точки зору їх здатності репрезентувати концепти маскулінності та фемінності.

Центральне поняття лінгвокультурології – культурний концепт [4]. Важливим лінгвокультурним аспектом є гендер – соціокультурна стать, яка пов'язана з наданням індивіду визначених суспільством якостей і норм поведінки, які конструюються на основі біологічної статі засобами соціалізації особистості. Розвиток гендерної лінгвістики на сучасному етапі визначається зверненням конкретних репрезентацій гендерно обумовлених одиниць мови й мовлення в різних комунікативних контекстах. „Оскільки основною формою реалізації мовної свідомості багатьох поколінь людей є мова, то знання й уявлення про довкілля, відображені в мові, створюють своєрідну колективну мовну філософію, яка прищеплюється всім носіям мови. Саме вона й регулює поведінку людей. Отже, мова не тільки відображає навколишній світ, а й інтерпретує його, створюючи особливий світ, у якому живе людина, і особливі стереотипи, які успадковує людина й якими програмується її життя. Об'єднуючи людей через спілкування, через збереження й передачу культури та способу життя, мова формує націю” [8].

Дослідження мови в аспекті лінгвокультурології надає змогу виявити лінгвокультурні особливості певної нації та проаналізувати її етносвідомість і мовомислення; простежити еволюцію лінгвокультурного статусу етносу; описати культурні компоненти в семантиці мовних знаків і текстів, а також наявні в мові культурні коди; з'ясувати, чи мовці усвідомлюють ці компоненти й коди та як вони впливають на мовленнєві стратегії тощо [2, с. 3 – 17].

Гендер осмислюється в категоріях маскулінності/фемінності (гендерні концепти), і їх вивчення із залученням лінгвістичного інструментарію є основною метою такого комплексного міждисциплінарного напрямку, як гендерна лінгвістика [3, с. 15].

Оскільки гендер звернений одночасно до мови й культури, можна виявити репертуар лінгвістичних засобів, які використовуються для його вираження. Мовна репрезентація або об'єктивація концепту може відбуватися за допомогою лексем, одиниць фразеологізмів, вільних словосполучень, текстів. Особливий інтерес представляють гендерні дослідження в рамках лексичної підсистеми мови.

Серед лексичних одиниць номінація особи є одним з найпродуктивніших способів репрезентації гендеру в мові. Гендерні одиниці лексичного рівня охоплюють номінації чоловічої та жіночої референції, які мають певні стереотипи. До гендерних стереотипів науковці відносять стереотипи ознак фемінності і маскулінності. Картина світу корелює з гендерними стереотипами. Вони являють собою культурно та соціально обумовлені думки про норми поведінки представників чоловічої та жіночої статі та їх відображення у мові.

Аналіз літератури показав, що саме зооморфізми є засобом репрезентації гендерних концептів. Пропоноване дослідження присвячене вивченню зоонімів української мови як засобу актуалізації гендерних концептів маскулінності й фемінності.

Крім того, огляд мовознавчих праць, присвячених зоонімним дослідженням, дає змогу зауважити, що вивчення зооморфної лексики як засобу номінації осіб чоловічої й жіночої статі й репрезентації гендерних концептів є перспективним, оскільки зооморфізми не лише дозволяють описати зовнішність людини, особливості її поведінки, але й несуть в собі яскраво виражену оцінність, а також культурну специфіку.

У мовознавчій науці назви тварин, які використовують для характеристики людини, позначають терміном зооморфізми. Інакше кажучи, „зооморфізми – це характеристики особи, утворені на основі прямих найменувань тварин” [1, с. 150].

Зооморфізми або зооморфні образи можна визначити як вторинні номінації назв тварин (зоонімів), які використовуються для образної характеристики людини. Зооморфізми асоціюються з культурно-національними еталонами, стереотипами, які при вживанні в мові відтворюють характерний для тієї або іншої лінгвокультурної спільності менталітет, у тому числі й з гендерними еталонами та стереотипами [7, с. 3].

Черненко С.А. стверджує, що зооморфна оцінка людини відіграє дуже важливу роль у психології спілкування, інтерперсональної комунікації, у розвитку та становленні особистості, засвоєнні культури. Потрібно звернути увагу на той факт, що зооморфізми з негативною конотацією значно перевищують кількість висловлювань зі знаком “+”. Таке явище є відображенням типологічної універсалії, характерної для тезаурусу будь-якої мови, – вираженої асиметрії негативних і позитивних оцінок. Ми також розділяємо поняття “зоонім” і “зооморфізм”. Під зоонімом розуміємо лексичні одиниці, що є прямим найменуванням

тварини, які являють собою лексико-семантичну групу. Зооморфізми – переносне використання найменування тварин з метою створення образної характеристики людини. Сталі порівняння із зоонімним компонентом, які дають якісно-оцінну характеристику людини, можна назвати сталими зооморфними порівняннями [13].

Зоохарактеристики людини, які виникали на основі образної уяви про тварин, найбільш яскраво відображають національну самобутність мови.

На початковому етапі зооніми називали конкретні, пов'язані з ними явища однак у процесі свого розвитку вони стали полісемантичними. Розвиток багатозначності зоонімів здійснюється шляхом переносу значення, назви з одного референта на інший. Історично вторинні значення є переносними, часто фігуральними. Але на даний час багато з них вже не усвідомлюються в своїх початкових якостях [11].

Тварини у житті людини відігравали завжди значну роль, а особливо на ранніх стадіях існування людства. Саме тварини стали уособленням тієї чи іншої риси характеру, яку людина хотіла б мати в собі або бажала від неї позбавитися. Національну самобутність мови відображають зоохарактеристики людини, які виникли на основі образної уяви про тварин. Переносні значення в зоонімів виникають як результат творчого осмислення тваринного світу й формуються на основі як загальнолюдських, так і національних уявлень про тварин.

Метафоричність зооморфізмів, характерна для них оцінна конотація зумовлена імпліцитно вираженим в них антропоцентризмом як виявленням фольклорної традиції приписування тваринам окремих рис людського характеру. Саме метафоричні перенесення на основі зоонімів, що вживаються для асоціації із звичками тварин, птахів, відображають якості характеру, поведінку людини, її зовнішній вигляд.

Е.А. Гутман, Ф.А. Литвин і М.І. Черемисіна наділяють зооніми такими характеристиками метафори, у яких за основу береться образ і пряме значення назви тварини [1, с. 148]. Зоохарактеристики існують у мові як семантичні варіанти зоонімів, належать до тих самих семантичних структур, у які входять основні назви тварин.

А. Кипріянова й Ц. Огдонова вказують на те, що функціонально-семантична група зооморфізмів визначається як спільність зоонімів в переносному значенні, що виконують функцію характеристики й експресивізації. Отримуючи заряд емоційності й образності, зооморфізми стають широко споживаними як в повсякденній мові, так і в літературі. Зооморфні образи несуть в собі чіткі конотації. Їх мета – приписати людині деякі ознаки, які завжди або майже завжди мають оцінний сенс, оскільки перенесення на людину ознак тварин має на увазі оцінні конотації, самі назви тварин оцінки не містять [5; 9].

Щоб встановити особливості зоонімів в українській мові, нами було проведено невелике дослідження. Матеріалом дослідження став тлумачний словник української мови В.С. Калашника та твори усної народної творчості, у яких було виявлено зооморфічні образи.

Шляхом вибірки із тлумачного словника української мови ми розглянули 25 одиниць зоонімної лексики з метою подальшого вивчення того, чи впливає граматичний рід лексеми на її гендерну референцію. У межах даної вибірки кількісне співвідношення чоловічого й жіночого роду складає – 11 й 14. Аналіз лексикографічної праці показав, що зооніми вживаються в прямому й переносному значеннях. У нашому дослідженні вони розуміються як лексеми, що позначають в прямому значенні тваринний світ, включаючи назви тварин за гендерними ознаками, та метафоричне перенесення на основі зоонімів, що вживаються для асоціації з тими звичками тварин, птахів, які найбільш контрастно відображають риси характеру людини.

У поданій статті для аналізу зоонімної лексики у фольклорних творах ми застосовували класифікацію, запропоновану Л.П. Пуцильовою, яка характеризує зооніми за двома лексико-семантичними групами: “Якості характеру, поведінка людини”, “Зовнішній вигляд людини” [10].

Л.П. Пуцильова до першої лексико-семантичної групи “Якості характеру, поведінка людини” відносить зооморфізми, які характеризують морально-етичні, інтелектуальні, соціально-комунікативні якості, особистісно-поведінкові характеристики; а до групи “Зовнішній вигляд людини” – зооморфізми, які позначають анатомо-фізичні, фізіолого-вікові, функціональні, соціальні характеристики зовнішності людини [10].

Лексеми, що складають лексико-семантичну групу “Якості характеру, поведінка людини”, містять такі концептуальні аспекти: “морально-етичні якості” (жаба, коза, пава, крокодил, зозуля); “інтелектуальні” (баран, віслук, козел, лебедик); соціально-комунікативні” (білочка, бджола, віл, кінь, мураха); “особистісно-поведінкові характеристики” (орел, сокіл, лебідь).

Ми помітили, що до поняттєвої складової частини концептуальних аспектів входять як позитивні, так негативні ознаки на позначення якостей характеру та поведінки людини. Реалізуючи оцінний компонент метафоричних перенесень на основі зоонімів, вищеназвані номінації відобразили як негативні, так і

позитивні конотації: “незалежна жінка” (вовчиця); “старий, слабкий” (кляча, шкапа); “молодий, недосвідчений” (цуценя); “рухливий” (бабка, кізочка); “незграбний” (ведмідь, слон, бегемот, корова); “відважний” (орел); “красивий” (сокіл, лебідь); “впертий, дурний” (баран, віслук, козел).

Лексеми, що складають лексико-семантичну групу “Зовнішній вигляд людини”, містять анатомо-фізичні характеристики людини: “красивий, приємний на вигляд” (сокіл, лебідь); “некрасивий” (крокодил, жаба); у порівнянні з тваринами частини людського тіла: голова (головастик), обличчя (криса), очі (сова, корова), волосся (баран, їжак), вуса (морж), талія (оса), ноги, шия (жирафа, страус), а також статуру в цілому: “крупний” (ведмідь, слон, бегемот), “товстий” (корова, свиня), “худий” (глиста, видра), “гармонічно складений” (олень, лань); “здоровий, високий” (жирафа, слон), “маленький” (клоп, мураха, комарик); фізіологічні характеристики: “сильний”, “здоровий” (бик, бугай, ведмідь, кінь); “слабкий” (мошка, блоха); характеристика міміки (мавпа), голос людини (соловей, жайворонок, куриця); “манеру одягатися” (павич, індик, сорока, сіра мишка, синя).

За допомогою тлумачного словника до кожної з одиниць була встановлена гендерна референція. Гендерна референція зоонімів визначилася на основі наявності в словникових дефініціях репертуару визначених лексем. Так, лексема *людина* вказує на гендерну референцію зооніму: акула – <...> Про великих ділків (23); бирка – <...> Про нікчемну, погану жінку (69); вівця – <...> Про покірну м'яку людину (131); ведмідь – <...> Про незграбну, неповоротку або про сильну людину (116); видра – <...> Про надмірно худу жінку (122); гісна – <...> Про підступну людину (164); голуб – <...> Пестливе названня чоловіка (176); горлиця – <...> Ласкаве звертання до дівчат та жінок (180); горобець – <...> Стріляний горобець – той, хто має великий життєвий досвід, якого важко обдурити (180); гусак – <...> Про чванливу, зарозумілу людину (193); гава – <...> Неуважна, нерозторопна людина; роззява (193); східна – <...> Лиха, хитра, зла, лукава, в'їдлива людина (306); жаба – <...> Про злу, некрасиву жінку (306); жук – <...> Битий жук – старий, досвідчений, тертий життям шахрай; кит – <...> Про особу, що відіграє важливу роль у якійсь галузі чи сфері діяльності (433); кішка – <...> Знає кішка, чие сало з'їла. Про того, хто винен і почуває свою провинку (436); кобила – <...> Про високу на зріст огрядну жінку (442); курка – <...> Мокра курка – про жалогідну на вигляд або безвольну, нерішучу людину (476); ластівка – <...> Ласкава назва дівчини або жінки (484); лебідь – <...> Пестливе звертання до чоловіка (485); лев – <...> Про дуже хоробру, безстрашну людину (485); лис – <...> Про хитру, лукаву людину (489); муха – <...> Муха вкусила – про людину, яка перебуває в поганому або не властивому їй настрої (533); павук – <...> Хитра, підступна людина (606); шкапа – <...> Виснажена, нездатна до роботи людина (879).

У роботі ми виходимо з того, що окрім відмінностей в асоціаціях, що зв'язуються носіями мови з тією або іншою твариною, національна специфіка зооморфізмів може виявлятися у відмінностях в гендерній референції даних лексичних одиниць (тобто здатності відноситися до особи певної статі), а також у вживаності (або ж невживаності) назв осіб тварин чоловічої й жіночої статі для характеристики людини.

Зооморфна оцінка людини відіграє дуже важливу роль у лінгвістиці української мови, причому явно виражена асиметрія негативних і позитивних оцінок. Лексико-семантичні одиниці із зоонімами віддзеркалюють самотність української мови, національні поняття та уяву про навколишній світ, відображають не лише загальнолюдські, але й національно-специфічні асоціації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гутман Е.А., Литвин Ф.А., Черемисина М.М. Сопоставительный анализ зооморфных характеристик (на материале русского, английского и французского языков) // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М.: Наука, 1977. – 352 с.
2. Єрмоленко С.Я., Харитонova Т.А. Мова в культурі народу (план-проспект) // Мовознавство. 1998. № 4-5. С. 3-17
3. Каменская О.Л. Гендергетика – наука будущего [Текст] / О.Л. Каменская // Гендер как интрига познания. – М.: Рудомино, 2002. – С. 13–19
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст] / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2002. – 477 с.
5. Киприянова А.И. Функциональные особенности зооморфизмов (на материале фразеологии и паремологии русского, английского, французского и новогреческого языков). // Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук. – Краснодар, 1999. – 23 с.
6. Кунин А.В. Английская фразеология (теорет. курс) / Кунин А.В. – М.: Высш. школа, 1970. – 344 с.
7. Куражова И.В. Имена животных как отражение ценностной картины мира в английской лингвокультуре [Текст]: автореф. дис. ... канд. филол. наук / И.В. Куражова. – Иваново, 2007. – 23 с.

8. Мацько Л. Стилїстика й історія української літературної мови у лінгводидактичному полі підготовки українських філологів / Любов Мацько // Вісник Львівськ. ун-ту. Серія філологічна. – Львів, 2010. – Вип. 50. – С. 112–116.
9. Огдонова Ц.Ц. Зооморфная лексика как фрагмент русской языковой картины мира. Диссертация ... канд. филол. наук : 10.02.01. – Иркутск, 2000. – 162 с.
10. Пуцилева Л.П. Культурно детерминированные коннотации русских зоонимов и фитонимов (на фоне итальянского языка) [Текст] : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук (10.02.01-Русский язык) / Л. Ф. Пуцилева ; СПбГУ. – [Б. м. : б. и.] ; СПб, 2009. – 17 с.
11. Сюсько М.И. Статус зоонима в онимной системе : ономаσιологический аспект / М.И.Сюсько. – К. : Вышш.школа, 1988. – 192 с.]
12. Тлумачний словник української мови : Понад 12 500 ст. (близько 40 000 сл.) / За ред. В.С. Калашника; [Уклад. : Боярова Л.Г. та ін.]. – 2-е вид., перероб. й допов. – Х. : Прапор, 2006. – 991 с.
13. Черненко С.А. Фразеологічний аналіз лексико-семантичної групи “назви тварин” у сучасній іспанській мові [Електронний ресурс] / С.А. Черненко // Держава та регіони Гуманітарні науки. – 2012. – №2